

In dit tweede college wil ik ingaan op de vraag hoe Augustinus zijn schuldbekentenis heeft uitgewerkt in de exegese van de Romeinen-brief.

Vooraf: De Romeinen-brief is qua inhoud een zeer rijke brief. Melanchthon noemde het zelfs een *Compendium doctrinae Christianae*. De Romeinen-brief heeft een veelheid aan themata in zich die voor de gelovigen van zeer groot belang is. We geven een zeer korte samenvatting vooraf, om zo meteen de exegese van Augustinus des te beter te kunnen belichten. Essentiële hoofdstukken zijn hoofdstuk 3, waarin Paulus de zondeschuld van de mensheid helder formuleert, hoofdstuk 4 en 5, waarin de rechtvaardiging door het geloof centraal staat en de positie van de eerste en de tweede Adam wordt toegelicht, alsook hoofdstuk 6, waarin het sacrament van de doop uitgebreid aan de orde komt. Niet minder belangrijk zijn hoofdstuk 7, waarin Paulus ingaat op de functie van de wet en waar hij ook de inwendige strijd van een christen duidelijk verwoordt, hoofdstuk 8, waarin het leven door de Geest naar voren komt en Paulus afsluit met een zegelied. In hoofdstuk 9-11 gaat Paulus vervolgens in op de cruciale vraag hoe de Joodse christenen en de heidenen die christen werden zich tot elkaar moeten verhouden. Hoofdstuk 12 geeft inzicht in het leven met God en gaat dieper in op de vraag hoe de liefde tot God en tot de naaste in praktijk wordt gebracht. In hoofdstuk 13 gaat Paulus in op de overheid als dienaar van God en opnieuw op de naastenliefde. In hoofdstuk 14 en 15 komt de onderlinge verdraagzaamheid en aandacht voor de diversiteit van de gemeente van Christus naar voren. Gelovigen dienen elkaar te behagen (Rom. 15:2), en hierbij vooral de ander voor ogen te houden, zoals Christus heeft gedaan. De brief sluit in hoofdstuk 15 af met de intenties en ook met de praktische plannen die Paulus heeft. In hoofdstuk 16 volgen tenslotte de groeten, wensen en lofprijzing van Paulus: ‘...aan Hem, de alleen wijze God, zij door Jezus Christus de heerlijkheid tot in alle eeuwigheid. Amen.’ Paulus’ brief aan de gemeente van Rome is een uitermate rijke brief en niet alleen voor ons, gelovigen van nu, heel belangrijk, maar ook voor Augustinus is deze brief van levensbelang geweest. We gaan hier dieper op in.

Rom. 13: 13-14, het grote keerpunt voor Augustinus

Laten wij, als op klaarlichte dag, op een gepaste wijze wandelen, niet in zwelgpactijen en dronkenschappen, niet in slaapkamers en losbandigheden, niet in ruzie en afgunst. Maar bekleed u met de Heere Jezus Christus, en verzorg het vlees niet om begeerten op te wekken. Deze tekst was voor Augustinus allesbepalend. In zijn zoektocht naar de waarheid ontdekte hij dat Jezus Christus de Weg, de Waarheid en het Leven was. Door deze tekst, die hij zelf citeert in zijn *Confessiones*, en waarover hij schrijft dat hij die las, nadat hij hoorde roepen: *Tolle, lege*, neem en lees, werd zijn leven stilgezet en werd het ook radicaal anders. Augustinus gaf zich over aan God.

Augustinus en zijn uitleg van de Romeinen-brief

In de veelheid aan onderwerpen die in de Romeinen-brief voorkomt heeft Augustinus een keus gemaakt. Het is een keus die ons voor een deel niet verwondert, maar voor een deel ook weer wel. Immers hoofdstuk 3 en 5 vinden we in zijn uitleg zeker toegelicht. Hierin wordt de schuld van de mens aangewezen en hierin bekent Augustinus zijn eigen positie: hij weet zich als kind van Adam, maar ook vanuit zijn eigen levenspraktijk schuldig. Hij kan volledig instemmen met de inhoud van deze hoofdstukken, maar mag ook door het geloof verder zien. Wat ons echter wellicht verbaast is dat het prachtige hoofdstuk 6, met z'n rijke doopexegese, in de exegese van Augustinus nauwelijks aandacht krijgt. We dienen hier echter voorzichtig te zijn. Het feit dat Augustinus hier niet frequent, ja nauwelijks naar verwijst, betekent niet dat hij hiermee het belang van de passage zou veronachtzamen. Uit zijn eigen leven weten we hoezeer hij de doop waardeerde. Maar, in de discussies die hij voerde,

onder meer met de Pelagianen, ging het over andere zaken, over de schuld die de mens heeft krachtens de eerste Adam, over de vraag waar en wanneer deze schuld begint. Ambrosius was er voorzichtig in om kleine kinderen als schuldig te bestempelen, Pelagius wil hier ook niet van weten, Augustinus trekt de lijn in de discussie met Pelagius rechter door en ziet deze schuld voor de mensheid buiten Christus als onomkeerbaar. De exegeese over de volwassendoop in Romeinen 6 is daarom voor hem persoonlijk waarschijnlijk wel heel troostrijk geweest, maar het was voor Augustinus geen discussieonderwerp. In de exegeese van Augustinus zien we dat hij naar andere passages uit de Romeinen-brief neigt. Met name ook naar de worsteling tussen het niet kwaad willen doen en het toch steeds in zonde vallen, om een voorbeeld te noemen. Of de passage waarin Paulus verwoordt dat het de Geest is Die onze zwakheid te hulp komt.

Exegetische aantekeningen en een niet voltooide exegeese van de Romeinen-brief

Voordat we dieper ingaan op de vraag hoe de geloof- en schuldbekentenis van Augustinus uitgewerkt is in de exegeese van de Romeinen-brief lichten we kort de status quaestionis toe van Augustinus' exegeese van de Romeinen-brief. In de uitgave van de Benedictijnen (1841) werden twee documenten gepubliceerd met exegeese van Augustinus op de Romeinen-brief: *de expositio quarumdam propositionum ex Epistula ad Romanos* en de *Epistolae ad Romanos inchoata expositio*. Het laatste document is het begin van een geplande volledige uitleg van de Romeinen-brief, die door Augustinus echter nooit is voltooid. Ook andere werken, waaraan Augustinus in zijn gedrevenheid wel aan begonnen was, maar door drukte niet meer aan toe kwam om af te maken, zijn soms in onvoltooide toestand tot ons gekomen. Bij deze uitleg kunnen we -gelet op de rijke inhoud van de Romeinen-brief- eigenlijk slechts spreken van een aanzet. Augustinus legt wel uit waarom deze Romeinen-brief geschreven is, namelijk om de Joden-christenen en de heiden-christenen aan elkaar te verbinden en op te wekken om samen de gemeente van Christus te vormen en hierin enerzijds niet op elkaar neer te kijken en anderzijds een respectvolle houding aan te nemen tegenover elkaar. Tegelijk is in deze *expositio* duidelijk dat hij nog veel en veel meer had willen uitleggen. De grote thema's uit Romeinen 3 en 5 en de daarna volgende hoofdstukken komen allemaal niet meer aan bod, hiervoor is de uitleg veel te kort. Hierbij komt dat Augustinus vaak, wanneer hij een onderwerp gaat behandelen, van het een op het ander komt, waardoor de exegeese in veel gevallen langer of extreem veel langer uitvalt dan gepland. Een goed voorbeeld hiervan is Augustinus' belangrijkste werk: *De Civitate*, Over de stad Gods. Zou Augustinus een vergelijkbare aanpak bij de Romeinen-brief zijn gevolgd, dan hadden we er een bijzonder werk bij gehad, gelet op de rijkdom van de inhoud die behandeld is. Nu moeten we, als het om het bespreken van de overgebleven exegeese van de Romeinen-brief van Augustinus gaat, vooral volstaan met de door Augustinus gemaakte korte notities op teksten uit de Romeinen-brief, *de expositio quarumdam propositionum ex Epistula ad Romanos*, de uitleg van bepaalde exegetische plaatsen uit de Brief aan de Romeinen. We zouden dit document kunnen vergelijken met een notitieboekje, waarin Augustinus alvast wat notities heeft gemaakt voor een later uit te werken meer diepgaande exegeese. We gaan op de in dit door Augustinus aangemaakte notitieboekje nader in.

Door Augustinus uitgewerkte teksten uit de Romeinen-brief

Op de vraag of Augustinus zijn geloofsbekentenis ook in de uitwerking van zijn exegeese op de Romeinen-brief laat zien kunnen we een bevestigend antwoord geven. Maar, voor een wat meer overkoepelend beeld is het goed om naar de teksten zelf te kijken waar hij op ingaat. Dat willen we in het volgende ook doen, waarbij we een kort overzicht per hoofdstuk geven. De per hoofdstuk gemaakte notities kunnen zeer verschillend zijn qua lengte en inhoud. Maar ze geven daardoor ook aan waar Augustinus met name zijn aandacht op wil vestigen.

Van hoofdstuk 1 gaat Augustinus in op vers 4, 11, 18, 21, 24, 28-29 en 32. In de uitleg van vers 18 betreft hij ook andere verzen uit ditzelfde hoofdstuk: vers 21-23. Het niet erkennen van God wordt door Augustinus gezien als goddeloosheid, waardoor de toorn van God terecht wordt afgeroepen. Maar door bekering kunnen ook de heidenen, die eerst in goddeloosheid leefden, deel krijgen aan de

genade. Het zou onrechtvaardig zijn wanneer zij straf voor hun goddeloosheid zouden moeten ondergaan en de prijs/beloning van hun geloof niet zouden ontvangen.

Bij hoofdstuk 2 heeft Augustinus slechts enkele verzen behandeld. Het gaat om vers 1, 5, 15 en 29.

Bij hoofdstuk 3 volgen er echter veel uitgebreidere notities. Bij hoofdstuk 3,20 staan uitgebreide aantekeningen. Augustinus onderscheidt vier stadia in het leven van een gelovige. Hij kan voor de Wet hebben geleefd, onder de Wet, onder de genade en in vrede. Augustinus zegt hier het volgende over:

Voor de Wet volgen wij de begeerte (concupiscentia) van het vlees. Onder de Wet worden wij hierdoor nog aangetrokken. Onder de genade volgen we de begeerte niet meer en worden we er ook niet meer door aangetrokken. In vrede is er geen enkele begeerte van het vlees meer aanwezig.

Bij deze uitleg gaat hij nog verder en betreft ook Rom. 4,15, Rom. 5,20, Rom. 6,12 en Rom. 8,10-11 in zijn exegetische om af te sluiten met Luk.2, 14: *Ere zij aan God in de hoogste hemelen en vrede op aarde in mensen van het welbehagen.*

Van hoofdstuk 3 volgt separaat alleen nog Rom. 3,31 voorzien van een korte uitleg.

Van hoofdstuk 4 legt Augustinus de volgende verzen heel kort uit: vers 5, 15, 17 en 20.

De uitleg bij hoofdstuk 5 is daarentegen weer veel uitgebreider. Augustinus gaat hier in op vers 3, 13, 14 en 15-20. Vanaf vers 14 is er dus sprake van exegetische van een samenhangend tekstgedeelte. Als we de vraag willen beantwoorden hoe de geloofs- en schuldbekentenis van Augustinus uitgewerkt wordt in de exegetische van de brief aan de Romeinen, dan vinden we hier het antwoord. De gelovige staat schuldig voor de wet, door de zonde van de eerste mens belast met erfzonde, maar deze schuldige mens mag zich desondanks gerechtvaardigd weten door de gerechtigheid die Christus aanbrengt.

Bij hoofdstuk 6 gaat Augustinus alleen in op vers 1, 6 en 14. Het samen met Christus gekruisigd zijn heeft ten doel dat het lichaam van de zonde teniet wordt gedaan en wij de zonde niet meer als een slaaf zouden dienen. De zonde zal ook niet meer over de gelovigen heersen, omdat zij niet meer onder de wet, maar onder de genade mogen verkeren.

Van hoofdstuk 7 legt Augustinus meer uit. Hij geeft een exegetische bij vers 8 t/m 15 (behalve vers 12), vers 19-20 en vers 23-25. De inwendige strijd van de gelovigen wordt hierbij door Augustinus niet overgeslagen.

Van hoofdstuk 8 worden vers 1, 3-4, 7, 10-11, 15-16, vers 19-23, 26-27, 28-30 en 35 behandeld. Augustinus gaat op dit hoofdstuk uit de Romeinenbrief eigenlijk nog het meest uitgebreid in [col. 2072-2077].

Van hoofdstuk 9 gaat hij in op vers 5, 11-15, vers 15-25 (behalve vers 23).

Hoofdstuk 10 wordt belicht vanuit vers 1, 8-10 en 19, dus heel kort.

Hoofdstuk 11 krijgt ook kort de aandacht in de uitleg van vers 1.

Bij hoofdstuk 12 wordt alleen slechts vers 20, 14 en 17 belicht.

Hoofdstuk 13 krijgt echter weer veel meer aandacht. Augustinus legt van dit hoofdstuk vers 3-5, 8-11 en vers 14 nader uit.

Hoofdstuk 14 krijgt ook de nodige exegetische aandacht in de uitleg van vers 4-6, 16 en 22.

Bij hoofdstuk 15 behandelt Augustinus vers 8-9 en vers 16.

Bij hoofdstuk 16 richt hij zijn aandacht op vers 17 en 18. Deze verzen luiden: Ik roep u ertoe op broeders, hen in het oog te houden die onenigheden teweegbrengen en struikelblokken opwerpen tegen

het onderricht dat u hebt ontvangen. Keer u van hen af! Want zulke mensen dienen niet onze Heere Jezus Christus, maar hun eigen buik.

Hier eindigt het notitieboek van Augustinus over de Romeinen-brief. In het college zouden we nog dieper hebben kunnen ingaan op al de interpretaties die Augustinus kort en soms uitgebreider geeft. Voor vanavond is echter wat we hier in beeld hebben gebracht een eerste aanzet, waarbij we de volgende conclusies kunnen trekken, die we hier als afsluitende samenvatting meegeven:

Augustinus heeft bij het maken van zijn notities bepaalde keuzes gemaakt, die aansluiten bij zijn visie op de schuld die de mens heeft krachtens de overtreding van Adam, het verbondshoofd. In de exegese die we hebben gezien komt duidelijk naar voren dat Augustinus Paulus op de voet volgt. Door die passages naar voren te halen waar de schuld van de mens transparant is verwoord bekennt Augustinus duidelijk kleur. Hij bekennt opnieuw waar hij staat. Maar we zouden Augustinus tekort doen als we alleen zouden spreken over een schuldbekentenis. Dat is de helft van de waarheid. Augustinus benoemt de genade van God evenzeer als hij de schuld bekennt. Hij legt ook een geloofsbekentenis af.

Deze wordt onder meer zichtbaar in zijn gemaakte notities bij Romeinen 8: 35, het zegelied van de Kerk van Christus: *Wie zal ons scheiden van de liefde van Christus? Verdrukking, of benauwdheid, of vervolging, of honger, of naaktheid, of gevaar, of zwaard?* Augustinus zegt hier onder het volgende over:

De bedoeling van deze Schriftplaats is om [de gelovigen] in alle opzichten aan te sporen, opdat zij tot wie Paulus deze woorden spreekt door de vervolgingen niet zouden worden gebroken, wanneer ze zouden leven overeenkomstig de overweging van ons vlees, waardoor de goede dingen in deze tijd worden nagestreefd/begeerd, en de slechte dingen in deze tijd worden gevreesd.

We beluisteren hier een kerkvader die zijn blik op de hemel richtte en zich aan de ene kant bewust was van zijn eigen schuld, maar aan de andere kant ook leefde vanuit het verlangen naar een betere toekomst.

Marten van Willigen, 15-11-2021